

Monika Urbanek

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Raciborzu

 <https://orcid.org/0000-0003-3646-0482>

Wolontariat środowiska akademickiego jako współczesna forma oddziaływań penitencjarnych – na przykładzie działań członków Koła Naukowego „Resocjalizacja” z Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Raciborzu

Wprowadzenie

Jedną z najbardziej dotkliwych konsekwencji kary pozbawienia wolności jest drastyczne ograniczenie aktywności i kontaktów społecznych osoby odbywającej wyrok. Zwolennicy inkluzji społecznej od lat wskazują na demoralizujące skutki deprywacji społecznej. Izolację więzienną skazani dotąd kompensowali sobie aktywnością w podkulturze więziennej¹. Innymi konsekwencjami izolacji była stygmatyzacja, degradacja, depersonalizacja, prizonizacja oraz wyuczona bezradność skazanych², które umożliwiały im przystosowanie się jedynie do warunków więziennych. Coraz większa świadomość negatywnych konsekwencji izolacji więziennej powoduje, iż podejmuje się dyskusję nad mitami, problemami i potencjałem polskiej resocjalizacji, podkreśla się przy tym walory twórczej resocjalizacji jako jeden z istotnych kierunków działań w tej sferze³. We współczesnej koncepcji postępowania

¹ W. Ambroziak: *Więzi społeczne skazanych i ich rola w procesie resocjalizacji*. W: *Więziennictwo – nowe wyzwania*. Red. B. Hołyst, W. Ambroziak, P. Stępniaik. Warszawa: Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej, 2001, s. 517.

² R. Pomianowski: *Wyuczona bezradność więźniów*. W: *Więziennictwo – nowe wyzwania...*, s. 538–562.

³ M. Konopczyński: *Kryzys resocjalizacji czy(li) Sukces działań pozornych. Refleksje wokół polskiej rzeczywistości resocjalizacyjnej*. Warszawa: Pedagogium Wyższa Szkoła Nauk Społecznych, 2013.

penitencjarnego, pomimo niezmienniej dominacji celu izolacyjnego kary pozbawienia wolności, zakłada się również otwarcie na potencjał resocjalizacyjny środowiska zewnętrznego.

Wśród podstawowych postulatów w zakresie międzynarodowych zasad postępowania ze skazanymi szczególnie podkreśla się to, by kara pozbawienia wolności była realizowana w sposób ułatwiający osobom poddanym izolacji readaptację społeczną w środowisku otwartym. To zaś ma być możliwe dzięki współpracy Służby Więziennej z zewnętrznymi służbami społecznymi oraz udziałowi społeczeństwa w życiu więziennym. Zaleca się ponadto, aby władze więzienne pomagały skazanym w utrzymaniu odpowiednich, służących resocjalizacji, kontaktów ze światem zewnętrznym – między innymi tworzyły warunki wizyt pozwalające skazanym na utrzymywanie i rozwijanie więzi rodzinnych w możliwie normalny sposób⁴.

Za międzynarodowymi zaleceniami dotyczącymi postępowania karnego podąża współczesna polska legislacja karna. Zapisy ustawy o Służbie Więziennej (art. 4 pkt 1)⁵ wskazują możliwości współpracy SW ze stowarzyszeniami, z fundacjami, organizacjami oraz instytucjami, jak również z Kościołami, ze związkami wyznaniowymi, szkołami wyższymi i z placówkami naukowymi oraz osobami godnymi zaufania w celu intensyfikacji procesu resocjalizacji⁶. Współpraca ta, realizowana w porozumieniu z dyrektorem zakładu karnego lub aresztu śledczego, ma polegać na uczestnictwie podmiotów spoza więzienia lub aresztu w prowadzeniu działalności resocjalizacyjnej, społecznej, kulturalnej, oświatowej, sportowej i religijnej w placówkach penitencjarnych (art. 38 § 2 k.k.w.) oraz umożliwieniu skazanym wykonywania nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne (art. 56 § 2 k.k.w.). Wskazane jest podejmowanie obu typów działań oraz aktywizacja obu stron: zarówno środowiska więziennego, jak i organizacji spoza systemu izolacyjnego⁷.

Henryk Machel wymienia szereg argumentów za podejmowaniem współpracy osadzonych ze społeczeństwem. Podkreśla przy tym, że interes społeczny stanowi dobro nadrzędne – a w interesie społeczeń-

⁴ Rada Europy. Komitet Ministrów: Rekomendacja Rec (2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych. <https://bip.sw.gov.pl/SiteCollectionDocuments/CZSW/prawaczl/document.pdf> [5.02.2019].

⁵ Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej. Dz.U. 2010, nr 79, poz. 523.

⁶ Zob. też art. 38 § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy. Dz.U. 1997, nr 90, poz. 557 (dalej: k.k.w.).

⁷ P. Szczepaniak: *Inspiracje inkluzji społecznej dla resocjalizacji i penitencjarystyki*. „Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja” 2014, nr 24, s. 70–75.

stwa jest informowanie go o celach, metodach i podstawowych założeniach aktualnie realizowanej polityki penitencjarnej; pozwala to budować w społeczeństwie opinię profesjonalizmu wykonywania kary pozbawienia wolności, daje społeczną akceptację dla podejmowanych działań resocjalizacyjnych, a tym samym wsparcie społeczne dla nich i przekonanie o ich sensowności⁸.

Inicjowanie pożądaných kontaktów skazanych ze środowiskiem spoza więzienia utożsamiane jest z **integracją** bądź **inkluzją** społeczną osadzonych – oba określenia wskazują na proces wtórnej socjalizacji przebywających w izolacji jednostek. Mianem resocjalizacji inkluzyjnej określa się zatem różnego rodzaju działania zmierzające do ponownego (czasem pierwotnego, z powodu silnej demoralizacji osadzonego) włączenia konkretnej osoby, dotąd zmarginalizowanej, do życia społecznego⁹.

Idee inkluzji społecznej są podstawą założeń systemu probacji postulowanego w postępowaniu resocjalizacyjnym od wielu lat. Probacja jest efektywniejsza i zdecydowanie bardziej ekonomiczna niż realizacja środków karnych opartych na izolacji penitencjarnej i winna być dominującą formą w systemie karania sprawców przestępstw. Niestety ci skazani, którzy popełnili ciężkie zbrodnie i stwarzają istotne zagrożenie dla innych, nie mogą być ujęci w systemie probacji; kwalifikuje się do niej zatem jedynie tych, którzy rokują poprawę i nie stanowią zagrożenia dla siebie i innych¹⁰.

Jakie są zatem możliwości inkluzji społecznej osadzonego podczas odbywania kary pozbawienia wolności w zakładzie zamkniętym? Czy idea inkluzji społecznej skazanych może być realizowana w postaci działań zarówno odśrodkowych, jak i dośrodkowych? Celem opracowania jest wskazanie potencjału środowiska otwartego w resocjalizacji skazanych; rozważania oparte są na przykładzie współpracy Zakładu Karnego w Raciborzu z lokalną społecznością, w tym z akademicką grupą wolontariuszy.

⁸ H. Machel: *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*. Gdańsk: Arche, 2003, s. 72.

⁹ R. Deka: *Wolontariat więźniów jako przykład ponownego włączania skazanych w życie społeczne*. W: *Opieka i wsparcie jako zadanie całonocne. Studia z pedagogiki opiekuńczej*. Red. C. Kustra, M. Fopka-Kowalczyk, A. Bandura. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, 2017, s. 282-283.

¹⁰ A. Bałandynowicz: *Teoretyczne podstawy probacji*. „Probacja” 2009, nr 1, s. 18.

Wolontariat w zakładach penitencjarnych

Pomimo proceduralnych ograniczeń potencjał inkluzji społecznej w ramach resocjalizacji penitencjarnej nadal jest znaczny. Jedną z możliwości jego realizacji jest włączanie skazanych w system działań wolontariackich w środowisku otwartym. Pod koniec XX wieku polska Służba Więzienna zainicjowała projekt *Wolontariat skazanych w Polsce*. Pozwala on na podejmowanie przez polskie zakłady penitencjarne współpracy z hospicjami oraz domami pomocy społecznej dla osób niepełnosprawnych i w podeszłym wieku. Ten ówczesnie innowacyjny na skalę światową projekt w 2009 roku doceniono nagrodą „Kryształowa Waga Wymiaru Sprawiedliwości” przyznaną jego twórcom przez Dyрекcję Generalną Wymiaru Sprawiedliwości, Wolności i Bezpieczeństwa Komisji Europejskiej oraz Dyрекcję Generalną Praw Człowieka i Spraw Prawnych Rady Europy. Projekt został wybrany spośród 30 zgłoszeń z 17 krajów europejskich¹¹. W uzasadnieniu komisji konkursowej nagradzającej instytucje promujące i ulepszające działania publicznego wymiaru sprawiedliwości w państwach członkowskich Unii Europejskiej wskazano dwie kluczowe kwestie: doceniono wykorzystanie zalecanej przez Radę Europy formy resocjalizacji poprzez działania na rzecz społeczeństwa oraz podkreślono możliwości zdobycia przez skazanych – uczestników programu – umiejętności przydatnych w przyszłym życiu zawodowym¹².

Początki nagrodzonego projektu wolontariackich działalności sięgają lat dziewięćdziesiątych, kiedy to kadra penitencjarna zakładów w Lublinie, Gdańsku, Krakowie i Kwidzynie wyszła z inicjatywą zorganizowania współpracy osadzonych ze środowiskiem lokalnym. Skazani wolontariusze początkowo pomagali najczęściej przy pracach naprawczych i porządkowych, stopniowo zaś angażowali się w kolejne prace, także te wymagające bezpośredniego kontaktu z podopiecznymi hospicjów, niepełnosprawnymi i osobami w podeszłym wieku. Wewnętrzne bariery skazanych, kadry korzystających z wolontariatu ośrodków, pacjentów i ich rodzin zostały przełamane, a osadzeni po odpowiednim przeszkoleniu (certyfikowanym) zaczęli świadczyć podstawową pomoc pielęgniariską i medyczną¹³. Doświadczenia zakładów dowiodły niewątpliwych korzyści ze współpracy więzień z ośrodkami pomocy społecznej, a to przekonało kadrę kierowniczą innych jednostek pe-

¹¹ B. Gruszczyńska: *Kryształowa waga wymiaru sprawiedliwości*. „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2009, nr 64–65, s. 9.

¹² R. Deka: *Wolontariat więźniów...*, s. 282–283.

¹³ J. Cegielska: *Wolontariat więźniów*. „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2009, nr 64–65, s. 16.

nitencjarnych do włączenia się w podobne prace. W ramach działań ogólnokrajowych powstał program reintegracji społecznej skazanych *Wolontariat Hospicyjny jako narzędzie uczenia Akceptacji i Tolerancji dla osób opuszczających placówki penitencjarne* (projekt WHAT). Obserwowane w wielu dziedzinach efekty programu spowodowały pobudzenie aktywności wolontariackiej skazanych w całej Polsce¹⁴. Personel ośrodków hospicyjnych uzyskuje realne wsparcie ze strony skazanych w opiece nad podopiecznymi, a chorzy i ich rodziny doświadczają troski i codziennego wsparcia ze strony podopiecznych zakładów penitencjarnych¹⁵.

Podjęmowanie przez skazanych wolontariatu w zakresie opieki paliatywnej stało się inspiracją do innych działań na rzecz potrzebujących, również w ośrodkach innego typu. Zakład Karny w Raciborzu w 2018 roku prowadził intensywne działania w ramach realizacji rozpoczętego dwa lata wcześniej programu *Praca dla więźniów*. Podpisywane przez ten zakład z lokalnymi organizacjami i przedsiębiorstwami porozumienia pozwoliły na pozyskanie nowych miejsc pracy dla osadzonych – osiągnięto tym samym poziom zatrudnienia skazanych na poziomie blisko 53%. Wskaźnik ten należy uznać za szczególnie wysoki ze względu na fakt, iż zakład w Raciborzu to placówka typu zamkniętego z oddziałami dla recydywistów penitencjarnych oraz z oddziałem terapeutycznym dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo¹⁶. Część miejsc pracy dla skazanych to praca o charakterze zarobkowym, pozostałe to wolontariat. Między innymi na potrzeby raciborskiego schroniska dla zwierząt skazani z oddziału terapeutycznego przygotowali budy dla porzuconych czworonogów, zaangażowali się także w 25. edycję akcji *Sprzątanie świata – Polska* – zorganizowali sprzątanie terenu wokół więzienia i parku miejskiego. Jako wolontariusze skazani wzięli udział w już XXI edycji Igrzysk Sportowych Dzieci i Młodzieży Niedostosowanej Społecznie i Niepełnosprawnej, organizowanej w ramach projektu modernizacji zaplecza sportowo-rekreacyjnego Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Raciborzu; udział skazanych w Igrzy-

¹⁴ P. Krakowiak, A. Paczkowska, A. Janowicz: *Wolontariat niedostosowanych społecznie w zespołowej opiece paliatywno-hospicyjnej*. W: *Współczesne problemy resocjalizacji. W poszukiwaniu nowych rozwiązań*. Red. M.H. Kowalczyk, M. Szykut. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, 2015, s. 349–350.

¹⁵ Ibidem, s. 351–356.

¹⁶ P. Król: *Nowe miejsca pracy dla osadzonych*. 14.01.2019. <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-raciborz-nowe-miejsca-pracy-dla-osadzonych> [21.01.2019].

skach stanowił element aktywnego wspierania przeciwdziałania przestępczości w powiecie raciborskim. Projekt ten finansowany był głównie ze środków Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej. Skazani nie tylko wspierali organizację imprezy pracami porządkowymi i konserwatorskimi, lecz także pełnili funkcję asystentów osób niepełnosprawnych podczas wspólnych zmagani sportowych uczestników z 11 placówek o charakterze resocjalizacyjnym i edukacyjno-terapeutycznym.

W 2018 roku skazani z Zakładu Karnego w Raciborzu świadczyli nieodpłatne prace na rzecz Powiatowej Stacji Sanitarno-Epidemiologicznej z Raciborza, Urzędu Stanu Cywilnego w Raciborzu, Zespołu Szkół Specjalnych w Raciborzu, Powiatowego Zarządu Dróg w Wodzisławiu Śląskim, Śląskiego Oddziału Straży Granicznej, Przedsiębiorstwa Komunalnego w Raciborzu, w tym Schroniska dla Bezdomnych Zwierząt w Raciborzu, Specjalnego Ośrodka Szkolno-Wychowawczego dla Nie-słyszących i Słabosłyszących, Szkoły Podstawowej nr 1 z Oddziałami Integracyjnymi w Raciborzu, Szkoły Podstawowej nr 13 w Raciborzu, Domu Seniora „Buk” i innych¹⁷. Na mocy podpisanych między Zakładem a różnymi podmiotami porozumień skazani mogą wykonywać nieodpłatną pracę przede wszystkim w zakresie szeroko rozumianych robót gospodarczych; są to zwykle działania remontowe, porządkowe, konserwacyjne, dbałość o infrastrukturę wymienionych placówek, czynności w ramach utrzymania, zabezpieczenia oraz przebudowy dróg, ulic i chodników.

Część ze współpracujących z raciborskim Zakładem Karnym jednostek zobowiązała się współdziałać nie tylko w procesie zatrudnienia skazanych, lecz także w zakresie readaptacyjnego oddziaływania na nich po opuszczeniu murów więziennych. Podejmowanie przez skazanych tego typu prac nie tylko umożliwia ich aktywizację, pozyskanie przez nich nowych kompetencji, daje również możliwość stopniowego zanurzania skazanego w konstruktywnym środowisku lokalnym, a to zwiększa szanse readaptacji społecznej byłych osadzonych po ukończeniu przez nich odbywania kary pozbawienia wolności. Co ważne, decyduje też o pozytywnym odbiorze przez lokalną społeczność podejmowanych przez Służbę Więzienną działań resocjalizacyjnych.

¹⁷ Aktualności z jednostki. <https://www.sw.gov.pl/nodes/nodes/index/page:4/type:aktualnosci/slug:zaklad-karny-raciborz> [21.01.2019]. Analizie poddano wszystkie aktualności publikowane na portalu SW.

Współpraca Służby Więziennej ze środowiskiem akademickim

Formą inkluzji społecznej osadzonych jest też zaangażowanie organizacji ze środowiska otwartego w proces resocjalizacji w izolacji więziennej. W Polsce obserwuje się na przykład akademicki ruch naukowo-wolontaryjny – osoby biorące w nim udział współpracują z jednostkami penitencjarnymi dla obopólnych korzyści. Studenci i naukowcy mają możliwość realizacji badań naukowych, wymiany wiedzy i doświadczeń w ramach współpracy publikacyjnej i konferencyjnej, doskonalenia kompetencji adeptów resocjalizacji poprzez praktyki studenckie oraz pracę wolontariacką kadry akademickiej i studentów pedagogiki resocjalizacyjnej. Małgorzata Kuć podkreśla, iż współpraca jednostek penitencjarnych z uczelniami wyższymi stanowi nie tylko dodatkowe źródło oddziaływań resocjalizacyjnych w postaci realizowanych programów edukacyjno-terapeutycznych, jest również doskonałym sposobem na łagodzenie dystansu społecznego pomiędzy skazanymi a lokalną społecznością¹⁸. Taka współpraca oswaja przecież i edukuje opinię publiczną w zakresie nowatorskich oddziaływań realizowanych przez Służbę Więzienną i kreuje jej pozytywny wizerunek.

W ramach wieloletniej już współpracy Koła Naukowego „Resocjalizacja” Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Raciborzu z Zakładem Karnym w Raciborzu studenci wspierają Służbę Więzienną w organizacji oddziaływań penitencjarnych. Aktywność studentów wpisuje się we współczesne tendencje oddziaływań resocjalizacyjnych, wśród których można wymienić między innymi programy edukacyjne ukierunkowane na zwiększenie ojcowskiego zaangażowania w relacje z dziećmi i proces ich wychowania podczas odbywania przez ojca kary pozbawienia wolności. W latach 2015–2019 zakres współpracy studentów PWSZ z Zakładem w Raciborzu obejmował:

1. Badania sondażowe w ramach projektu badań nad realizacją zadań rodzicielskich w „rodzinach uwięzionych”. Badano podstawowe komponenty zaangażowania ojca w opiekę i wychowanie dziecka przed umieszczeniem skazanego w jednostce penitencjarnej i podczas odbywania przez niego kary pozbawienia wolności.
2. Cykliczne warsztaty arteterapeutyczne dla skazanych i ich rodzin inspirujące do obchodów różnych okoliczności: Dnia Dziecka, Dnia Ojca, walentynek. Spotkania w ramach warsztatów odbywają się

¹⁸ M. Kuć: *Współdziałanie Służby Więziennej ze szkołami wyższymi*. W: *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*. IV Polski Kongres Penitencjarny. Praca zbiorowa. Red. W. Ambrozik, H. Machel, P. Stępnia. Kalisz: Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej, 2008, s. 362.

poza obowiązującym terminarzem widzeń, dają możliwość terapeutycznego bycia z wykorzystaniem technik arteterapeutycznych, najczęściej plastycznych, i zabaw integracyjnych oraz quizów rodzinnych dotyczących postaw rodzicielskich w opinii poszczególnych członków rodziny.

3. Coroczne grudniowe warsztaty arteterapeutyczne dla osadzonych w Zakładzie Karnym w Raciborzu. Podczas warsztatów studenci pedagogiki resocjalizacyjnej wraz ze skazanymi, którzy byli ojcami, przygotowywali kilka wersji kalendarzy adwentowych dla dzieci osadzonych. W poszczególnych elementach kalendarzy (odpowiadających dniom adwentu) ukryte były słodczyce i – co ważniejsze – wiadomości przeznaczone dla dzieci osadzonych. Kalendarze mają moc imitowania codziennego kontaktu ojca z dzieckiem oraz dają skazanym ojcom możliwość wyrażenia tego, co powinno się – według psychologów – mówić do dzieci, aby wzmocnić ich wiarę w siebie poprzez docenianie i rodzicielską akceptację.
4. Bożonarodzeniowe integracyjne spotkania dla rodzin osadzonych. W spotkaniach uczestniczyli przedstawiciele Zakładu Poprawczego w Raciborzu, Kuratorskiej Służby raciborskiego Sądu Rejonowego oraz Fundacji „Piękne Anioły”. Podczas spotkań mikołaj obdarowywał dzieci okazałymi prezentami, a rodziny miały zapewnioną namiastkę bliskości i świątecznej atmosfery w murach więziennych.
5. Projektowanie gier dydaktycznych umożliwiających budowanie i zacieśnianie relacji rodzinnych podczas regulaminowych wizyt rodzinnych w sali widzeń.

Korzyści z takich programów są znaczne; zostaną one opisane w dalszej części artykułu.

Emilia Sokołowska obok szeregu korzyści dla skazanych, które płyną z ich zaangażowania w działalność prowadzoną w porozumieniu z osobami ze środowiska otwartego, wspomina również o negatywnych motywach jej podejmowania przez skazanych. Czasem niestety skazani traktują te kontakty w sposób instrumentalny – starają się uzyskać korzyści osobiste, na przykład dodatkowy posiłek, odzież, środki higieny osobistej, pozytywną opinię przy ubieganiu się o warunkowe przedterminowe zwolnienie, nagrody regulaminowe. Ponadto zaobserwować można szczególnie patologiczne motywy: chęć załatwiania interesów o charakterze kryminogennym, kontrabanda towarów niedozwolonych (alkoholu, narkotyków, telefonów komórkowych), czy też poszukiwanie szansy na ucieczkę z zakładu¹⁹.

¹⁹ E. Sokołowska: *Praca charytatywna mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności*. W: *Resocjalizacja penitencjarna w kontekstach interdyscyplinarnych*. Red. D. Kowalczyk, A. Szecówka, S. Grzesiak. Wroc-

W opisie działań penitencjarnych o charakterze inkluzyjnym należy także wspomnieć o utrudnieniach przy ich organizacji i realizacji. Wszelkie inicjatywy tego typu zawsze są obarczone koniecznością przestrzegania (a czasem uprzedniego starannego tworzenia) odpowiednich procedur służących zapewnieniu bezpieczeństwa wszystkim beneficjentom programów. Współpracując z jednostkami penitencjarnymi organizacje muszą podpisać regulujące zakres ich działań porozumienie, skrupulatnie weryfikowane w toku kolejnych konsultacji prawnych. To wszystko zdecydowanie utrudnia i wydłuża przygotowanie inicjatyw wolontariackich kierowanych do osób przebywających w izolacji więziennej, czasem nawet te inicjatywy wygasza. Organizacja współpracy z jednostką penitencjarną wymaga starannego planowania działań i niezbędnych do ich realizacji środków; działania organizatorów podlegają szczegółowej kontroli, sprawdzane są na przykład wnoszone na teren zakładu karnego pomoce dydaktyczne (w zajęciach arteterapeutycznych potrzebne są, czasem zabronione za terenie placówki, przyrządy i materiały: nożyczki, taśmy, pinezki, kleje, różnego rodzaju sznurki i tasiemki). Kolejny problem, z którym borykają się organizatorzy projektów kierowanych do osadzonych w jednostkach penitencjarnych, to zbyt małe pomieszczenia świetlicowe, aby można było w nich pomieścić większą grupę osób: skazanych, ich rodziny i wolontariuszy. Ponadto obecność osób postronnych w zakładzie typu zamkniętego zawsze w jakiś sposób zakłóca rutynę więziennego dnia, utrudnia konwojowanie skazanych na terenie placówki i stwarza zagrożenie wypadków nadzwyczajnych, konieczne jest zatem precyzyjne zabezpieczanie inicjatyw pod względem kadrowym i organizacyjnym. Trudności dotyczą również zapewnienia środków finansowych na tego typu działania. Organizatorzy projektów najczęściej korzystają z akademickich środków Koła Naukowego „Resocjalizacja” lub prywatnych funduszy wolontariuszy.

Wnioski z działalności Koła Naukowego „Resocjalizacja”

Mimo iż organizacja i koordynacja kierowanych do skazanych przebywających w izolacji projektów o charakterze inkluzyjnym napotyka wiele komplikacji, korzyści z takich działań bezsprzecznie przeważają. Zyskują wszystkie zaangażowane w działania strony: personel penitencjarny, środowisko akademickie, skazani i ich rodziny. Niezwykle trudno jest dokonać ewaluacji poszczególnych programów prowadzo-

nych przez Koło Naukowe „Resocjalizacja”, choć takie próby są podejmowane. Po zakończeniu każdego etapu danego projektu członkowie Koła przeprowadzają wywiady częściowo skategoryzowane lub nieskategoryzowane z uczestnikami projektu. Celem wywiadów jest poznanie wrażeń i dalszych potrzeb beneficjentów programów oraz korekta działań członków Koła, której celem jest zintensyfikowanie efektu resocjalizacyjnego.

Z zebranego w toku wywiadów materiału wynika, że wychowawcy organizujący zajęcia kulturalno-oświatowe często narzekają na trudności ze wzbudzeniem zainteresowania i zmotywowaniem skazanych do zaangażowania się w jakiekolwiek działania poza więzienną celą. Propozycje często spotykają się z krytyką i niechęcią skazanych, zwłaszcza tych mających tendencje do identyfikowania się z podkulturą więzienną. Działania organizowane przez środowisko akademickie, jak zauważają wychowawcy, traktowane są przez skazanych inaczej – nie istnieje problem z motywacją osadzonych do uczestnictwa w zajęciach, chętnych zgłasza się aż nadto. Nie każdy skazany może jednak w tych programach brać udział – kadra więzienna gromadzi ochotników i dokonuje selekcji rodzin. Kadra penitencjarna dostrzega w tego typu projektach wszechstronne korzyści: skazani produktywnie spędzają czas, zwiększają poziom samoakceptacji i poczucia kompetencji, budują nowe relacje interpersonalne i kształtują umiejętności pracy w zespole (zwykle pracują w czteroosobowych grupach złożonych z dwóch skazanych i dwóch studentów). Częstsze spotkania z rodziną pobudzają motywację osadzonych do poprawy i powrotu do rodziny, zaczyna im bardziej zależeć na widzeniach, więc redukują niepożądane zachowania w zakładzie. Rozwijające się u więźniów empatia, szacunek i wrażliwość oraz chęć pielęgnowania więzi z rodziną dają szansę zapobiegania recydywie. Wychowawcy doceniają zmianę w zachowaniach niektórych skazanych, część pracowników więzienia wierzy, że długofalowe korzyści z działań resocjalizacyjnych odczuje kiedyś rodzina skazanego, jego sąsiedzi, przyszli pracodawcy i środowisko lokalne.

Zaangażowani w realizację kierowanych do skazanych programów studenci pedagogiki resocjalizacyjnej wskazywali, iż dzięki udziałowi w projektach mają możliwość nie tylko poznać, lecz także zrozumieć zasady i specyfikę pracy z osadzonymi, w tym pracę pod presją czasu. Spotkania wolontariuszy ze skazanymi zwykle trwają 2–3 godziny, a realizacja niektórych projektów jest bardzo czasochłonna. Studenci uczą się zatem dobrej organizacji czasu pracy i perfekcyjnego przygotowania do zajęć, w tym właściwego doboru materiałów i środków z uwzględnieniem kwestii bezpieczeństwa. Zyskują kompetencje niezbędne w pracy z osadzonymi lub całymi rodzinami – chodzi o umie-

jętność pracowania w taki sposób, by organizacja zajęć nie miała charakteru dyrektywnego, by nie zdominować swoją osobą i własnymi propozycjami relacji osadzonego z jego rodziną.

W wywiadach przyszli adepci resocjalizacji jako cenne doświadczenie wskazali możliwości prowadzenia bezpośrednich rozmów ze skazanymi oraz poznania ich odczuć dotyczących funkcjonowania w instytucji izolacyjnej i panujących tam warunków. Warto przypomnieć, iż podczas praktyk studenckich zwykle praktykant poznaje zakład karny z perspektywy kadry penitencjarnej; zostaje zmotywowany do pracy lub do niej zniechęcony w zależności od tego, czy trafi na personel z pasją, wierzący w resocjalizację, czy wypalony zawodowo. Zaangażowanie podczas studiów w projekty o charakterze wolontariatu daje młodym ludziom możliwość nabycia własnych przekonań, przeżycia kontrolowanej empatii wobec skazanego odbywającego karę pozbawienia wolności. Badani studenci, którzy brali udział w projektach Koła, traktowali to jako szansę zdobycia doświadczenia zawodowego cenniejszego niż to ze sformalizowanych praktyk studenckich. Warto przytoczyć fragmenty wypowiedzi wolontariuszy biorących udział w wywiadach:

Od skazanych najczęściej słyszymy, że właśnie takie spotkania z ludźmi z zewnątrz to prawdziwa resocjalizacja. Zawsze bardzo się cieszą, że mogą z nami współpracować, mówią, że dają im to minimalne poczucie normalności, brak odrzucenia.

Wizyty w zakładzie karnym są ogromnym plusem dla studiujących resocjalizację. Przez nie możemy zobaczyć, w jaki sposób w praktyce działa resocjalizacja, i być częścią tego procesu. Te doświadczenia dostarczają mi wiele emocji.

Zawsze płaczę podczas pożegnań rodzin na koniec spotkań. Wiem, że to nieprofesjonalne, w przyszłej pracy już nie będę mogła okazywać takich wzruszeń, ale pamiętać o nich we mnie pozostanie²⁰.

Na podstawie wypowiedzi skazanych można stwierdzić, iż wysoko oceniają oni spotkania ze studentami – zarówno ich pomysły na realizowane projekty, poświęcony czas, jak i stworzone relacje. Podczas odbywania kary pozbawienia wolności skazany jedynie w niewielkim stopniu może uczestniczyć w życiu własnej rodziny, najczęściej traci

²⁰ Wszystkie wypowiedzi pochodzą z wywiadów ze studentkami II roku pedagogiki resocjalizacyjnej w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej w Racieborzu.

możliwość pełnienia roli ojca. Większość osadzonych żyje w konkubinacie, ich związki często rozpadają się z powodu trudności związanych z izolacją więzienną. Skazani ojcowie nie biorą udziału w ważnych wydarzeniach z życia dzieci, z czasem tracą z nimi emocjonalną więź. Organizowane przez społeczność akademicką spotkania rodzinne służą zatem nie tylko do przerywania więziennej rutyny, dają więźniom szansę na pobycie z rodziną przez dłuższy czas niż ten przewidziany w regulaminie widzeń, w odmiennej atmosferze. Skazani doceniają ponadto, iż spotkania rodzinne są dostosowane do aktualnych potrzeb osadzonych, ułatwiają im podjęcie niektórych ważnych rodzinnych decyzji. Oto wypowiedź jednego z osadzonych:

Dotąd córka konkubiny nigdy mnie nie odwiedzała. Na wolności nie zdążyła mnie poznać, a tu w zakładzie wydawało mi się, że nie mam szans na zrobienie dobrego wrażenia. W tym roku ze studentami przygotowałem dla niej kalendarz adwentowy. W ukrytych w nim wiadomościach napisałem jej to, czego wstydzilibym się powiedzieć wprost: o tym, że mama dużo o niej mi opowiada, że cenię ją za jej pasję, pracowitość i że liczę na to, że da mi szansę, bo bardzo kocham jej matkę. Zaprosiłem ją na spotkanie świąteczne, dostała przepiękny prezent od mikołaja, a ja jako wokalista zespołu więziennego mogłem dla niej ze sceny zaśpiewać piosenkę. I to wszystko przypadkowo w dniu moich urodzin. Pięknie już nie mogło być (skazany, 38 lat, 5 lat do zakończenia odbywania kary pozbawienia wolności).

Dzięki podejmowanym przez studentów działaniom osadzeni wzmacniają swoje relacje z bliskimi, wzrasta też motywacja skazanych do zmiany sposobu życia. Kierują słowa wdzięczności do wolontariuszy i dają im symboliczne prezenty: drobne przedmioty samodzielnie wykonane przez skazanych, wiersze, dedykują występy muzyczne. Cenią zaangażowanie studentów, mają nadzieję, iż tego typu działań będzie więcej.

Wypowiedzi kobiet – partnerek więźniów świadczą o tym, że mężczyźni odbywający karę pozbawienia wolności stopniowo uświadamiają sobie rolę, jaką pełnią we własnych rodzinach, pomimo izolacji więziennej. Rozmawiające z wolontariuszami kobiety doceniają fakt, iż ich dzieci zyskują realną troskę i uwagę, a one same choćby minimalne zainteresowanie czy wsparcie w procesie wychowania. Dzieci przestają myśleć o ojcu tylko z poczuciem wstydu i strachu, chętniej odwiedzają ojca w zakładzie. Przykład takiej opinii kobiet o podejmowanych przez studentów działaniach można znaleźć w tych oto słowach:

Dzięki Wam moje dzieci nie czuły się dziś jak na normalnym widzeniu. Zwykle są trochę przerażone. A tym razem były gry, zabawy, które odwracały uwagę od miejsca, w jakim się znajdują, a pozwalały skoncentrować się na najważniejszym, czyli na ojcu. Dobrze zorganizowany czas pozwolił im się poczuć prawie normalnie, swobodnie, po prostu cieszyć się swoim towarzystwem, bez wstydu i skrępowania. Mąż ma jeszcze 5 lat odsiadki, bez tych spotkań byłoby źle. Wcześniej najstarszy syn już się buntował, że nie będzie odwiedzał ojca. Teraz znowu chce (żona skazanego z 8-letnim wyrokiem kary pozbawienia wolności, matka 3 chłopców).

Kontynuacja działań Koła Naukowego

Programy resocjalizacji bez istotnego udziału w nich społeczeństwa uznaje się za – co najwyżej – „zorientowane” na społeczeństwo. Inkluzja społeczna skazanych opierać się ma bowiem na tworzeniu więzi (powiązania) między sprawcą przestępstwa a społecznością lokalną; skutkiem tych powiązań mogłoby być wytwarzanie dóbr i świadczenie usług wymaganych przez społeczność²¹. W działaniach studentów Akademii Sztuk Pięknych w Katowicach (którym udzieliłam mojego wsparcia) uwzględniono tę ideę. Wolontariusze podjęli się pracy na rzecz inkluzji społecznej skazanych odbywających karę pozbawienia wolności. Stworzono projekty terapeutyczne na potrzeby integracji rodzin skazanych. Jeden projekt uwzględnia założenia ekonomii społecznej i resocjalizacji przez pracę wzbogaconą o *design* – współpracujący z przywieziennym zakładem produkcyjnym młodzi projektanci mają stworzyć projekty przedmiotów pięknych, użytecznych, zaskakujących nowatorstwem lub żartem, które mogłyby stać się flagowymi produktami wykonywanymi przez skazanych na rzecz środowiska otwartego. Dostrzega się w tym działaniu inspiracje dokonaniaми cie-szyńskiej **Fundacji Rozwoju Przedsiębiorczości Społecznej „Być Razem”**, tworzącej markę Well Done. Produkty będące owocem współpracy projektantów ze społecznością wykluczonych zyskały uznanie w Polsce i na świecie²².

²¹ A. Bałandynowicz: *Teoretyczne podstawy probacji...*, s. 13.

²² O Fundacji. [Fundacja Rozwoju Przedsiębiorczości Społecznej „Być Razem”]. Well Done. Dobre Rzeczy. <http://www.welldone.co/pl/o-fundacji.html> [22.01.2019].

Zakończenie

Istotą opracowania było wskazanie możliwości wykorzystania potencjału środowiska zewnętrznego w procesie resocjalizacji osób odbywających karę pozbawienia wolności na przykładzie szeroko pojmowanych działań wolontariackich społeczności akademickiej w zakładach penitencjarnych. Programy mające na celu inkluzję społeczną osadzonych intensyfikują proces resocjalizacji penitencjarnej dwutorowo: organizacje ze środowiska otwartego działają na rzecz skazanych, ale i więźniowie podejmują działania wolontariackie wobec innych. Te nieszablonowe oddziaływania penitencjarne, w tym jakość i częstotliwość kontaktów skazanego z otoczeniem, są szczególnie pożądane podczas realizacji (nadal jednak w założeniach izolacyjnej) kary pozbawienia wolności.

W zamian za wsparcie środowiska akademickiego w procesie resocjalizacji osadzonych Służba Więzienna promuje kierunek pedagogika resocjalizacyjny na spotkaniach dla uczniów lokalnych szkół średnich w ramach warsztatów dotyczących rozwoju zawodowego na poziomie uczelni wyższej. Aktywnie wdrażany program inkluzji społecznej osób pozbawionych wolności wymaga od Służby Więziennej stałej weryfikacji procedur współpracy ze środowiskiem otwartym. Takie działania istotnie budują pozytywny wizerunek systemu penitencjarnego i pokazują, że jest on otwarty na relacje z otoczeniem społecznym.

Bibliografia

- Aktualności z jednostki. <https://www.sw.gov.pl/nodes/nodes/index/page:4/type:aktualnosci/slug:zaklad-karny-raciborz> [21.01.2019].
- Ambrozik W.: *Więzi społeczne skazanych i ich rola w procesie resocjalizacji*. W: *Więziennictwo – nowe wyzwania*. Red. B. Hołyst, W. Ambrozik, P. Stępnia. Warszawa: Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej, 2001.
- Baładynowicz A.: *Teoretyczne podstawy probacji*. „Probacja” 2009, nr 1.
- Cegielska J.: *Wolontariat więźniów*. „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2009, nr 64–65.
- Deka R.: *Wolontariat więźniów jako przykład ponownego włączania skazanych w życie społeczne*. W: *Opieka i wsparcie jako zadanie całonocne. Studia z pedagogiki opiekuńczej*. Red. C. Kustra, M. Fopka-Kowalczyk, A. Bandura. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, 2017.

- Gruszczyńska B.: *Kryształowa waga wymiaru sprawiedliwości*. „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2009, nr 64–65.
- Konopczyński M.: *Kryzys resocjalizacji czy(li) Sukces działań pozor-nych. Refleksje wokół polskiej rzeczywistości resocjalizacyjnej*. Warszawa: Pedagogium Wyższa Szkoła Nauk Społecznych, 2013.
- Krakowiak P., Paczkowska A., Janowicz A.: *Wolontariat niedostosowanych społecznie w zespołowej opiece paliatywno-hospicyjnej*. W: *Współczesne problemy resocjalizacji. W poszukiwaniu nowych rozwiązań*. Red. M.H. Kowalczyk, M. Szykut. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, 2015.
- Król P.: *Nowe miejsca pracy dla osadzonych*. 14.01.2019. <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-raciborz-nowe-miejsca-pracy-dla-osadzonych> [21.01.2019].
- Kuć M.: *Współdziałanie Służby Więziennej ze szkołami wyższymi*. W: *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i ocze-kiwań społecznych*. IV Polski Kongres Penitencjarny. Praca zbiorowa. Red. W. Ambrozik, H. Machel, P. Stępnia. Kalisz: Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej, 2008.
- Machel H.: *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*. Gdańsk: Arche, 2003.
- O Fundacji. [Fundacja Rozwoju Przedsiębiorczości Społecznej „Być Razem”]. Well Done. Dobre Rzeczy. <http://www.welldone.co/pl/o-fundacji.html> [22.01.2019].
- Pomianowski R.: *Wyuczona bezradność więźniów*. W: *Więziennictwo – nowe wyzwania*. Red. B. Hołyst, W. Ambrozik, P. Stępnia. Warszawa: Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej, 2001.
- Rada Europy. Komitet Ministrów: Rekomendacja Rec (2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych. <https://bip.sw.gov.pl/SiteCollectionDocuments/CZSW/prawaczl/document.pdf> [5.02.2019].
- Sokołowska E.: *Praca charytatywna mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności*. W: *Resocjalizacja penitencjarna w kontekstach interdyscyplinarnych*. Red. D. Kowalczyk, A. Szecówka, S. Grzesiak. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, 2015.
- Szczepaniak P.: *Inspiracje inkluzji społecznej dla resocjalizacji i penitencjarystyki*. „Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja” 2014, nr 24.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy. Dz.U. 1997, nr 90, poz. 557.
- Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej. Dz.U. 2010, nr 79, poz. 523.

Monika Urbanek

**Volunteer Work of the Academic Community
as a Contemporary Form of Penitentiary Actions –
Based on the Activities
Undertaken by Members of the “Resocialization” Academic Circle
at the State Higher Vocational School in Racibórz**

Summary: This study’s aim is to indicate the possibilities of utilizing the potential of external environment in the process of rehabilitation of incarcerated individuals based on the example of broadly understood volunteer work in penitentiary practice. The idea should be implemented both in the form of actions originating within the prisons: convicts working for the benefit of society, as well those coming from the outside, namely, the contribution of external organizations into the process of penitentiary interactions in the in-prison rehabilitation programs. The examples presented in the article mostly concern the penitentiary consisting in the cooperation of the Racibórz Prison with the local community, including the academic volunteering group.

Keywords: volunteering, academic movement, rehabilitation, social inclusion, imprisoned family

Monika Urbanek

**Freiwilligendienst im akademischen Umfeld
als zeitgenössische Form der Strafvollzugseinwirkungen –
am Beispiel der Aktivitäten
von Mitgliedern der universitären Forschungsgruppe „Resozialisierung“
an der staatlichen Berufshochschule in Ratibor**

Zusammenfassung: Ziel der vorliegenden Studie ist es, die Möglichkeit aufzuzeigen, wie das Potenzial des äußeren Umfelds im Resozialisierungsprozess der eine Haftstrafe verbüßenden Personen am Beispiel der weit gefassten freiwilligen Aktivitäten in der Strafvollzugspraxis ausgenutzt werden kann. Diese Idee sollte sowohl in Form von zentrifugalen Handlungen realisiert werden: auszuführen sind diese von denjenigen, die zugunsten der Gesellschaft verurteilt wurden, als auch in Form von zentripetalen Handlungen, gemeint ist dann das Engagement der Organisationen aus dem offenen Umfeld für den Prozess der Strafvollzugseinwirkungen in einer Gefängnisisolationseinheit. Die vorgestellten Beispiele aus der Strafvollzugspraxis betreffen hauptsächlich die Zusammenarbeit der Strafanstalt in Ratibor mit der örtlichen Gemeinschaft, auch mit der akademischen Gruppe von Freiwilligen.

Schlüsselwörter: Freiwilligendienst, akademische Bewegung, soziale Inklusion, Resozialisierung, inhaftierte Familie